

Det tysta klosterfolket? Abbedissan Ingegerd och makten i Vadstena kloster

Louise Berglund

Omkring mitten av 1340-talet mottog Birgitta Birgersdotter, som tillhörde det svenska högfrälset, en mängd andliga uppenbarelsen. Det blev början till hennes förvandling från en tidigare upphöjd, men av allt att döma huvudsakligen sekulär, tillvaro inom gräddan av den samtida svenska eliten, till en position som andlig auktoritet inom den katolska kristna kyrkan. När hon avled 1373 hade hon lagt grunden till *Ordo Sanctissimi Salvatoris*, eller Birgittinorden som den vanligen kallas, och hon kanoniserades av påven 1391. Moderklostret för hennes orden uppfördes i Vadstena vid Vätterns strand. På 1340-talet, när Birgitta Birgersdotter fick sina första uppenbarelsen, stod hon kung Magnus Eriksson och drottning Blanka av Namur mycket nära, och var drottningens hovdam och förtrogna. I sitt svenska testamente 1346 lovade de att ge Vadstena kungsgård som gåva till det nya klosterbygget.¹

Under 1350- och 60-talet restes dock uppror mot kungaparet, som efter hand förlorade kontrollen över det svenska riket. Vid det laget hade Birgitta Birgersdotter flyttat till Rom, där hon bodde från cirka 1350 till sin död 1373. Kungsgården i Vadstena fortsatte dock att vara avsatt till det nya klosterbygget. Under slutet av 1360-talet började den byggas om, och Vadstena kloster invigdes 1384. Klostret kom att bli ett nytt, starkt andligt centrum i Sverige och i Norden, ett pilgrimsmål och en plats där predikokonsten blomstrade.

På 1100-talet hade de första klostren etablerats i Sverige, allra först i Linköpings och Skara stift. De första klostren i riket tillhörde cisterciensorden, och de följdes på 1200-talet av kloster inom franciskan- och dominikanorden. Dessa

¹ Birgitta Fritz, "Kung Magnus Erikssons planer för Vadstena klosterkyrka – och Birgittas", i Steinar Supphellen, (red.), *Kongsmenn og krossmenn: Festskrift till Grethe Authén Blom* (Trondheim 1992) s. 115–129.

klosterordnar hade grundats på kontinenten för att råda bot på problem, som man menade fanns i samtiden och i redan existerande andliga institutioner.²

Även Birgittinorden hade till syfte att skapa en ny, ren klosterorden, där man tog itu med samtidens missförhållanden.³ För att främja den ambitionen ville den heliga Birgitta se en annan struktur än den gängse. Det fanns sedan tidigare en stark mariologisk andlighet inom den katolska kyrkan, men i hennes orden sattes jungfru Maria än tydligare i centrum än vad som tidigare varit fallet. Det verkligt nydanande var dock att det här var den första klosterorden som skapades av en kvinna, i huvudsak för kvinnor.⁴ I den ursprungliga tanken stod således systrarna i centrum, deras konvent skulle vara den centrala enheten med sextio nunnor. Det skulle också finnas en kommunitet av män, tjugofem till antalet, som hade till uppgift att tillgodose systrarnas andliga behov, att predika för allmänheten och, tillsammans med systrarna, göra klostret till en intensivt andlig plats i samhället. Tretton av bröderna skulle vara präster, och fyra skulle vara diakoner. De övriga var lekbröder.⁵ Under senmedeltiden kom orden att spridas genom dotterkloster på många håll i Europa.⁶

En central grundtanke i den heliga Birgittas klosterorden var vidare att abbedissan skulle vara hela klostrets högsta auktoritet, och styra över såväl kvinnor som män. Till sin hjälp hade hon en priorinna. Bland bröderna skulle en man väljas och vara generalkonfessor, och han skulle ha ansvaret för brödernas primärt andliga arbetsuppgifter. Principen med en abbedissa som överhuvud motiverade den heliga Birgitta med att jungfru Maria var överhuvud över lärjungarna och apostlarna, sedan Jesus stigit upp till himlen. Det fanns således en djup teologisk innebörd i ledarskapsstrukturen. Den heliga Birgitta själv är förknippad med en intensiv dyrkan av jungfru Maria, med imitatio Mariae som ideal.⁷ Även

² Frågan om klosterväsendets äldsta historia och hur den senare kom till det svenska riket är komplicerad. Det kan finnas tidigt benediktinskt inflytande. Lagom till att kloster började etableras i det svenska riket hade dock cisterciensorden vunnit ordentlig mark. En översiktlig genomgång ges i Nils Blomkvist, Stefan Brink & Thomas Lindkvist, "The kingdom of Sweden", i Nora Berend, (red.), *Christianization and the Rise of Christian Monarchy* (Cambridge 2007) s. 196–199; Emilia Jamrozak, *The Cistercian order in Medieval Europe, 1090–1500* (London & New York 2013) s. 5–6.

³ Alf Härdelin, "In the Sign of the Rosary: Swedish Birgittines and Carthusians in Co-operation", i Lars Bisgaard, Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen & John Lind (red.), *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe: A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg* (Odense 2001) s. 285–286.

⁴ Lars Cavallin, "Manligt och kvinnligt i Birgittas klostertanke", i Alf Härdelin & Mereth Lindgren (red.), *Heliga Birgitta – budskapet och förebilden: Föredrag vid jubileumssymposiet i Vadstena 3–7 oktober 1991*, (KVHAA 1993) s. 189–190 et passim. Det är värt att notera att Gilbertinorden, som skapades ca. 1130 i England och sedan spreds till Frankrike, också var till enbart för kvinnor – men den skapades av en man, och kvinnorna hölls hårt av sina manliga övervakare. Se Brian Golding, *Gilbert of Sempringham and the Gilbertine Order, c. 1130–1300* (Oxford 1995).

⁵ Tore Nyberg, *Birgittinsk festgåva: Studier om den heliga Birgitta och Birgittinorden* (Uppsala 1991) s. 74–75, 255–256; Alf Härdelin, "Birgittas samhällsvision och klosteridé", i Alf Härdelin (utg.), *Kult, kultur och kontemplation: Studier i medeltida svenskt kyrkoliv* (Skellefteå 1998) s. 81–84.

⁶ För en god analys av klostrets spridning, se Anna-Stina Hägglund, *Birgittine landscapes: three monasteries in their local and regional environment across the Baltic Sea Region c. 1410–1530* (Åbo 2022).

⁷ Päivi Salmesvuori, *Power and Sainthood: The Case of Birgitta of Sweden* (New York 2014) s. 82.

den birgittinska abbedissans verksamhet skulle utgöra ett sådant liv i Marias efterföljd. Frågan är dock hur denna princip skulle fungera i praktiken.

Den här studien behandlar en specifik konflikt som bröt ut i Vadstena kloster 1399, och som bland annat kom att uttryckas som hård kritik av den första invigda abbedissan, Ingegerd Knutsdotter. Hon var dotterdotter till den heliga Birgitta, och hade börjat verka som abbedissa senast 1385.⁸ När hon femton år senare blev föremål för starkt ifrågasättande slutade processen med att hon tvingades avgå från sitt ämbete 1403. Därefter levde hon i klostret, av allt att döma i stillhet, fram till sin död 1412. Konflikten erbjuder en möjlighet att föra ett resonemang kring abbedissans position, hennes förutsättningar och begränsningar, i en konkret andlig institution, som grundats av en kvinna som kanoniserats och där kulten av jungfru Maria var särskilt stark.

Kvinnlig auktoritet och manliga strukturer

Den italienska historikern Gabriella Zarri har framhållit att senmedeltiden såg ett allmänt uppsving för kvinnor som fick uppenbarelser och som hade stor betydelse för sin samtid. Katarina av Siena är central i hennes analys.⁹ Som vi vet fanns kvinnor med stark auktoritet inom den kristna kyrkan även tidigare. Den som främst kommer i åtanke är förstås Hildegard av Bingen, som hade en hel del gemensamt med den heliga Birgitta. Båda kom från aristokratiska familjer, båda var visionärer, båda inledde sina liv som andliga reformatörer vid ungefär fyrtio års ålder. En väsentlig skillnad är att Hildegard själv levde i kloster och blev abbedissa, medan Birgitta aldrig kom att leva inom sin klosterorden.¹⁰

Till följd av Birgittinordens fokus på kvinnlig auktoritet har vissa sett en form av proto-feminism i den heliga Birgittas gärning, vilket framhållits av Ebba Witt-Brattström.¹¹ Den heliga Birgitta blev också en central symbolisk gestalt inom den tidiga svenska kvinnorörelsen kring sekelskiftet 1900.¹² Den hållningen var troligen främmande för Verner von Heidenstam, som istället gav uttryck för en romantisk syn på Vadstena kloster i sin sista stora diktsamling, *Nya dikter*, från 1915. I dikten Klostret möter stroferna som inspirerat titeln till detta bidrag: "Där är klostret, som du söker, och det tysta klosterfolket. O, hur heligt där i sitt vita

⁸ Hon tituleras abbedissa i ett brev av drotsen Bo Jonsson (Grip) 1385-08-14. SDHK 12940 (Svenskt diplomatariums huvudkartotek, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK>).

⁹ Gabriella Zarri, "Living Saints. A Typology of Female Sanctity in the Early Sixteenth Century", i Daniel Bornstein & Roberto Rusconi (red.), *Women and Religion in Medieval and Renaissance Italy* (Chicago 1996).

¹⁰ Om Hildegard: Barbra Newman, "Hildegard and her Hagiographers", i Catherine M. Mooney (red.), *Gendered Voices. Medieval Saints and their Interpreters* (Philadelphia 1999) s. 16–27.

¹¹ Ebba Witt-Brattström, "I dig blev den store Guden en liten pilt: Heliga Birgitta som författare och feminist", i Karin Schuback (red.), *Birgitta – feminist, politiker och helgon: En antologi från Birgittajubileet 2003 vid Linköpings universitet* (Linköping 2005).

¹² Louise Berglund, "A Medieval Heroine for the Modern Woman: The Fredrika Bremer Association writes women's history (c. 1859–1916)", *Scandinavian Journal of History* 42:1 (2017) s. 46–70.

dok, bröder och systrar bo!” Det finns alltså än i modern tid olika uppfattningar om hur Birgittinordens ideal ska tolkas. Även i samtiden fanns det olika tolkningar och uppfattningar om hur det birgittinska idealet skulle omsättas i praktisk handling. Det skulle visa sig att abbedissans ställning inte alltid kunde vara så oantastligt stark som grundarinnan hade tänkt sig.

Frågan om kvinnlig över- och underordning under medeltiden kan inte redas ut här, men det är uppenbart att det fanns ett utrymme för kvinnlig auktoritet i den medeltida kyrkan. Helgonkulten, förekomsten av samtida kvinnliga visionärer som fick stort genomslag, och kvinnokloster under ledning av abbedissor innebar att det kvinnliga bidraget till kristendomen blev tydligt och sanktionerat. Frågan var dock hur väl detta kunde omsättas i praktisk institutionell handling. För Vadstena klostrets del har flera forskare påpekat, att grundstrukturen började förändras när klostrets verksamhet väl var igång. I praktiken var det inte lätt att upprätthålla en ordning där kvinnor var överordnade män. De birgittinska klostren började allt mer fungera som dubbelkonvent, där männen under ledning av generalkonfessorn hade stor auktoritet.¹³ Männen kunde inte bedriva sin verksamhet helt underordnade kvinnorna.¹⁴ Frågan blev än mer brännande när nya birgittinska kloster började etableras i andra europeiska riken. Det visar Elin Andersson i sin analys av brevväxlingen som skedde med anledning av att ordenskvinnornas position i förhållande till männen orsakade huvudbry i det birgittinska klostret Syon Abbey i England, som grundades 1415.¹⁵ Det var alltså inte helt lätt att implementera den heliga Birgittas tänkta struktur, som ursprungligen uppenbarats på 1340-talet.

Birgittinordens tillblivelse och den första abbedissan

De mest centrala uppenbarelserna kom till Birgitta Birgersdotter vid en omvälvande tid i hennes liv. Hon hade varit på pilgrimsresa till Santiago de Compostela med sin make, Ulf Gudmarsson, och ett stort följe som bland annat bestod av hennes biktfäder och flera svenska biskopar. På hemvägen blev maken sjuk, just då de var i staden Arras i grevskapet Artois, och han avled kort efter hemkomsten till Sverige. Då hade paret bosatt sig vid Alvastra kloster. Redan då de vistades i Arras fick hon starka uppenbarelser, men det var efter att hon blivit änka som hennes visioner började komma i strid ström. I den för den här studien viktigaste uppenbarelsen framträdde Jesus själv tillsammans med sin mor jungfru Maria,

¹³ Tore Nyberg, *Birgittinische klostergründungen des Mittelalters* (Lund 1965) s. 23–42, Bridget Morris, *St Birgitta of Sweden* (Woodbridge 1999).

¹⁴ Hans Cnattingius, *Studies in the order of St. Bridget of Sweden, I. The Crisis in the 1420's*, (Stockholm, Göteborg & Uppsala 1963). De första abbedissornas biografier har också studerats i Louise Berglund, “Abbedissorna i Vadstena – en dynamisk elithistoria”, i Gunnar Dahl & Eva Österberg (red.), *Renässansens eliter: Maktmännskor i Italien och Norden* (Lund 2000).

¹⁵ Elin Andersson, *Responsiones Vadstenenses: Perspectives on the Birgittine Rule in Two Texts from Vadstena and Syon Abbey: A Critical Edition with Translation and Introduction* (Stockholm 2011) s. 3–5.

han talade till henne och berättade om den nya klosterorden, som han ville att hon skulle grunda. I uppenbarelsen motiverades det sålunda: ”Jag är såsom den mäktigaste konung, vilken planterade sina vingårdar. De buro länge det allra bästa vin.”¹⁶ Efter en allegorisk skildring av hur vingårdarna hade förötts, berättade Jesus hur han ville plantera en ny vingård, med utmärkta vindruvor, och övervaka den själv. Det var de andliga ordnarna och kyrkofädernas institutioner som var de ursprungliga vinrankorna, som i början gav ypperlig skörd. Nu skulle Birgitta Birgersdotter ansvara för att föra över vinrankor till denna nya vingård, förstår man av uppenbarelsen, även om det inte sägs explicit att det är just hon som ska få bära dit dessa vinrankor.

Birgitta Birgersdotter arbetade i nära 30 år, till sin död i Rom 1373, för att se den nya vingården förverkligad. En nyckeltanke var som sagt att det var de kvinnliga ordensmedlemmarna, systrarna, som stod i centrum, som en hyllning till jungfru Maria. Abbedissan, som skulle utses av såväl systrar som bröder, skulle förestå hela klosterkomplexet. Brödernas roll var att se till att såväl systrarna som allmänheten fick sitt behov av gudstjänst tillgodosett.¹⁷ Birgitta hade dessutom bestämt att inträdesåldern i klostret skulle vara 18 för kvinnor och 25 för män, för att inträdet skulle ske av fri vilja.¹⁸ Vid några tillfällen trädde flickor som var yngre än så in i orden, men det skedde enligt särskild dispens.

I slutet av 1360-talet inleddes arbetet med att bygga om Vadstena kungsgård till ett konvent för systrar såväl som bröder, med en klosterkyrka i centrum.¹⁹ Vid det laget hade kung Magnus Eriksson och drottning Blanka hamnat på kollisionskurs med delar av den svenska högaristokratin, men deras svenska testamente, i vilket kungsgården skänktes till den nya klosterorden, verkar ha stått fast åtminstone i denna del.²⁰ På 1370-talet började de första medlemmarna invigas i den nya orden. En av dessa medlemmar var den tidigare nämnda Ingegerd Knutsdotter. Hon uppges ha kommit till Vadstena 1374, men hennes ingiftsbrev är daterat 26 mars 1375, och hennes gåvor till klostret var omfattande. Hennes far, Knut Algotsson, hennes morbror Birger Ulfsson, hennes syster Ingrid och hennes halvbror Peter Ribbing beseglade ingiftsbrevet, ”...mædhan iak haffwir ey siælf incigle”, som det står i diplommet.²¹ Vid sitt inträde 1375 bör Ingegerd ha varit omkring 18 år gammal, eftersom det var den ålder för kvinnors inträde som

¹⁶ *Den heliga Birgittas uppenbarelsen: Till svenska av Trygve Lundén*, bd 4, (Malmö 1959) s. 14, 15. (Frälsarens ordensregel, given från himmelen av Jesu Kristi mun till hans fromma brud, den heliga Birgitta, från Sveriges rike). Nusvensk tolkning.

¹⁷ Nyberg (1991) s. 255.

¹⁸ Ruth Rajamaa, *Systrarnas verksamhet, undervisning och uppfostran i Vadstena kloster 1384–1595* (Stockholm 1992) s. 87.

¹⁹ I en bulla utfärdad av påven Urban V i Montefiascone den 5 augusti 1370 anges att ett kloster redan börjat uppföras vid platsen för kungsgården. SDHK 9751. Se bl.a. Cnattingius (1963) s. 22–23.

²⁰ Birgitta Fritz, ”Kung Magnus Erikssons planer för Vadstena – och Birgittas”, i Steinar Supphellen (red.), *Kongsmenn og krossmenn. Festskrift till Grethe Authén Blom* (Trondheim 1992). Om konflikten se Henric Bagerius & Christine Ekholst, ”En olydig sodomit: Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet”, *Scandia* 73:2 (2007) s. 7–38.

²¹ SDHK nr 10660, 26 mars 1375, utfärdad i Vadstena kloster på pergament. Se SDHK för litteratur och kommentarer.

godkändes av Birgittinorden. Några år senare, 1379, skänkte hon själv ytterligare egendom till klostret, och vid det laget hade hon ett eget sigill, som fästes vid brevet tillsammans med Birger Ulvsson och Cecilia Ulfsdotters sigill.²² Det kan tolkas som att hon då hade fått erkänd makt och ansvar över sina egna affärer.

Det finns belägg för att Ingegerd var klostrets abbedissa senast från 1385, men hon invigdes officiellt till ämbetet först 1388. Invigningen skedde den 18 maj, på Erik den heliges dag, vilket hade börjat bli ett mycket signifikant datum i det svenska riket.²³ Som klostrets abbedissa skulle hon styra över såväl systrar som bröder och ha ett övergripande ansvar för klostrets ekonomiska förvaltning. Redan från början strömmade ekonomiska resurser in till klostret, genom gåvor och ingifter när nya klostermedlemmar trädde in. Det var redan från början en betydande verksamhet som abbedissan ansvarade för.²⁴

Ingegerds personliga omständigheter i klostret bör inledningsvis ha varit goda. Katarina Ulfsdotter, som var Ingegerds moster, var personligt engagerad i klostrets uppbyggnad från den heliga Birgittas död 1373 till dess att hon själv avled i Vadstena kloster 1381. Hon fungerade under dessa år som klostrets första inofficiella abbedissa.²⁵ Katarina hade levat med sin mor i Rom sedan cirka 1350, följt henne på hennes resor till Cypern, det Heliga Landet och Neapel, och var en erfaren och handlingskraftig person. Så småningom blev även hon föremål för en helgonkult.²⁶ Morbrodern Birger Ulvsson hade också varit med sin mor i Rom, och han ansvarade för genomförandet av de praktiska planerna i Vadstena under de första åren på 1370-talet, då han också förestod klostrets ekonomi.²⁷ Mostern Cecilia Ulfsdotter flyttade å sin sida in i klostret när hon blev änka för tredje gången, 1382 eller 1383, och levde där till sin död 1399.²⁸ Cecilias dotter, Ingegerds kusin, hade blivit ingiven som syster i klostret, men dog före invigningen 1384,²⁹ och hennes svärson Sten Stensson (Bielke) inträdde i orden som lekbroder 1395, då han blivit änkling. Ingegerds egen syster, Katarina Knutsdotter, levde inte i Vadstena kloster men 1396 bekräftade hon i ett diplom sina släktingars

²² SDHK nr. 11460, 3 maj 1379, utfärdat i Vadstena, på pergament. Alla tre sigillen är bevarade. Båda dessa brev är skrivna på fornsvenska, inte på latin.

²³ *Vadstenadiariet: Latinsk text med översättning och kommentar*, utgiven genom Claes Gejrot (Stockholm 1996) s. 43. Hädanefter DV.

²⁴ För belägget angående att Ingegerd var abbedissa redan 1385, se även SDHK 13371, år 1385 utan dag, utfärdat i Vadstena, bevarat i avskrift i A20. Se Litteratur och kommentar för diskussion om utfärdare. Av brevet framgår att utfärdaren, som med intill visshet gränsande sannolikhet är Ingegerd Knutsdotter, skrivit till en centralt placerad präst som i sin tur ombeds befrämja Birgittinorden inför påven och i praktisk handling.

²⁵ Det finns belägg i diplom för att hon tillskrevs under den titeln. 1375–1380 vistades hon i Rom för ordens räkning. 1377 erhöll hon en bekräftelse av Urban V:s bulla av påven Gregorius XI, och 1379 fick hon en bekräftelse av påven Urban VI på ordensregeln. DV 34 och 36.

²⁶ Anders Fröjmark, *Mirakler och helgonkult: Linköpings biskopsdöme under senmedeltiden* (Uppsala 1992) s. 50–51.

²⁷ SBL, ”Birger Ulvsson”, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18241>.

²⁸ SBL, ”Cecilia Ulfsdotter”, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16523>.

²⁹ Nygren (1927) s. 719.

gåvor till klostret, och var då närvarande i Vadstena där brevet utfärdades.³⁰ Katarina Knutsdotter begravdes 1407 i Vadstena i sina släktingars grav.³¹

Förutom förekomsten av dessa nära släktingar i eller kring Vadstena återfanns flera av den heliga Birgittas trogna följeslagare bland de första klosterinvånarna, bland systrarna såväl som bland bröderna. En framträdande vän var Magnus Petersson (tre liljor), klostrets förste officiella generalkonfessor, som hade varit med Birgitta i Rom. Han hade djupa insikter i hennes tankar om orden och annat. Under Ingegerds första tio år som abbedissa bör hon haft stöd av honom som konfessor.³²

Ingegerd Knutsdotter hade goda kontakter också utanför Vadstena kloster. Hennes mor, Märta Ulfsdotter, hade varit hovdam åt drottning Margareta i Norge, och Ingegerd hade i viss utsträckning vuxit upp tillsammans med den unga drottningen, vilket även hennes syster Katarina gjort. Dessa hade därmed nära personliga band till varandra. Kontakterna mellan den heliga Birgittas släkt och kungamakten hade därtill varit mycket starka under hela 1300-talet, och även dessförinnan. Släkten var befryndad med kungafamiljen, på Birgittas mors sida. Drottning Margareta var gift med kung Håkan av Norge, son till kungaparet Magnus Eriksson och Blanka. Det var för övrigt detta kungapar som ursprungligen, på 1340-talet, tänkt sig Vadstena kloster som sin stora kungliga stiftelse. Då Margareta blev regent i Sverige 1389 kunde, som Tore Nyberg skriver, "...Ingegerd som ung abbedissa i Vadstena kloster med tillförsikt se fram mot något som kunde se ut som goda möjligheter för samarbete."³³

Så blev det inte. Själva konflikten förefaller ha pågått från 1399 till 1403. Från början handlade den om brödernas ställning i förhållande till systrarna, men den utvecklades till en alltmer hätsk strid, som utmynnade i hårda personangrepp mot abbedissan, angrepp som hela klostret stod bakom. Hur kan det då komma sig att en konflikt kunde sluta i att Ingegerd Knutsdotter, barnbarn till den heliga Birgitta, blev föremål för så hätska angrepp? Svaret står troligen att finna i flera omständigheter. Först är det på sin plats att skapa en förståelse för hur medeltida kloster skulle fungera i teorin.

Det medeltida kvinnliga klosteridealet

För medeltidens män och kvinnor skulle klosterlivet handla om askes, att återvända till det liv som förts av de kristna apostlarna och ökenfäderna.³⁴ Tystnad och harmoni eftersträvades inom klostren. De som levde där skulle utföra andliga uppgifter som kom hela samhället till del, bland annat bön, sång, ritualer och

³⁰ SDHK 14642, 29 september 1396, utfärdat i Vadstena, på svenska, sigillen bevarade.

³¹ DV 1996, s. 111.

³² Nyberg (1991) s. 243.

³³ Nyberg (1991) s. 246.

³⁴ Constance Hoffman Berman (red.), *Medieval Religion: New Approaches* (New York 2005) s. 189–190.

predikan. För att klostren skulle uppfylla sina syften och verka som det var tänkt reglerades de noga.³⁵

Inom såväl cisterciensorden som franciskan- och dominikanordnarna var syst-rar och bröder noga åtskilda i kloster. Den heliga Birgittas klostertanke var för-visso ny, men själva tanken att kvinnliga och manliga konvent var sammanlän-kade, och att kvinnor och män hade olika men komplementära uppgifter, var inte originell. Ett problem var att dubbelkonvent som sådana länge hade motarbetats inom den katolska kyrkan. Redan på 500-talet användes termen *monasterium duplex* om kloster där män och kvinnor levde tillsammans i bredvidliggande konvent, men detta arrangemang förbjöds i Justinianus lag.³⁶ Trots detta förekom dubbel-konventstrukturen. Ett berömt exempel är Whitby Abbey i England, som grun-dades av St. Hilda på 600-talet. På 1100-talet tillkom två nya ordnar, som var organiserade som dubbelkonvent. Den engelska St. Gilberts orden organiserade flera kloster, där ett manligt och ett kvinnligt konvent byggdes bredvid varandra och förenades av mässor i en gemensam kyrka. Där upphörde dock likheterna med birgittinerna, för gilbertinerna hade grundats av en man, och nunnorna var underkastade en mycket sträng form av klausur. Enligt Gilbert av Sempringham själv hade han ursprungligen velat att orden skulle vara för män, men han hittade inga som kunde tänka sig att leva i så hård askes som han tänkte sig.³⁷ I Frankrike hade Fontevrault grundats som dubbelkonvent 1100, och det fick också dotter-kloster i hela riket och i England. Det grundades också av en man, Robert d'Arb-rissel, och här fanns en likhet med Birgittinorden så tillvida att abbedissan var överhuvud över både kvinnor och män. Nunnorna i Fontevraultorden hade ad-ministrativ makt över såväl sin egen som brödernas konvent och behöll denna kontroll genom hela medeltiden. Även Gilbertinordens nunnor hade den makten i början men efter vad som betecknas som ett uppror av bröderna där modifie-rades situationen.³⁸

Kvinnor i kloster var i själva verket alltid beroende av samarbete med män. Den amerikanska historikern Janet Sorrentino går så långt att hon menar att i princip alla nunnekloster var en slags dubbelkonvent, eftersom inget av dem var helt autonomt i förhållande till manliga prelater. Nunnekloster måste alltid ha en manlig konfessor eller styras av manliga munkar, även om abbedissorna i dessa kloster samtidigt kunde ha en mycket stark ställning.³⁹ Här handlar det dock om en definitionsfråga. Den medeltida kyrkans uppfattning om vad som utgjorde ett

³⁵ Alf Hårdelin, *Birgittinska lovsång: Den teologiska grundstrukturen i den birgittinska systratidegården Cantus Sororum* (Uppsala 1995) s. 7–8.

³⁶ Alison I Beach & Andra Juganaru, "The Double Monastery as a Historiographical Problem" i Alison I Beach & Isabelle Cochelin (red.), *The Cambridge History of Medieval Monasticism in the West, II: The Carolingians to the Eleventh Century* (Cambridge 2020) s. 562 et passim.

³⁷ Brian Golding, *Gilbert of Sempringham and the Gilbertine Order c. 1130–1300* (Oxford 1995) s. 17. Om Gilbertinerna: Sorrentino (2002), s. 367.

³⁸ Sorrentino (2002), s. 370. Om upproret: David Knowles, "The Revolt of the Lay Brothers of Sempringham", *English Historical Review*, 50:199 (1935). Sempringham var Gilbertinordens första kloster.

³⁹ Janet Sorrentino, "In houses of nuns, in houses of canons: a liturgical dimension to double monasteries", *Journal of Medieval History* 28:4 (2002).

dubbelkonvent och vad som inte gjorde det, skulle inte gå att sammanjämka med en sådan mer modern tolkning.

Det finns därtill olika uppfattningar i frågan om kvinnors makt och möjligheter inom den västerländska katolska kyrkan under medeltiden. Det troligaste är att kvinnors samhälleliga position fluktuerade. Den så kallade gregorianska reformen på 1000-talet ledde enligt en del forskare till att kvinnor fick en mer kringskuren ställning i och med att lagstiftningen då slog fast att det endast tillkom män att ge sakramenten och att predika. Samtidigt genomfördes celibattvånget för präster på 1070-talet, vilket innebar att prästerskapet blev en mer manlig bastion än tidigare. Kyrkan blev en organisation där männen ensam representerade den sanna tron i offentligheten, och där de också var ensam om att ha tillträde till den utbildning som gav dem rätten att utveckla kyrkans doktriner.⁴⁰

Andra menar att kvinnornas respekterade och synbara medverkan inom alla religionens aspekter ska tolkas som att kyrkan för kvinnorna innebar en väsentlig möjlighet till makt, inflytande, status och självförverkligande.⁴¹ Eventuellt var det till och med så att kvinnor i vissa fall tilläts predika mot slutet av medeltiden. I studien om Sankta Magdalenas kult skriver historikern Katherine Jansen att i de fall då det ansågs gynna en god sak kunde kvinnor under senmedeltiden predika över detta helgon, i syfte att omvända fallna kvinnor. Magdalenas legend, där hon sades ha varit den som kristnade Gallien, bidrog till att göra kvinnlig förkunnelse mer acceptabel eller rent av till ett av Guds egna instrument.⁴² Kvinnor kunde vara aktiva subjekt inom klosterordnarna, men också som deltagare i religiösa verksamheter i samhället utanför. Vissa kvinnor uppnådde en mycket stark ställning som auktoriteter i såväl andliga som politiska frågor, och som grundare av kloster. Hildegard av Bingen, Katarina av Siena och den heliga Birgitta är alla exempel på det. De inspirerade i sin tur varandra.⁴³

Ekonomisk makt var inte utan betydelse. En kvinna eller en man med egendom kunde till exempel skänka eller testamentera till kloster och kyrkor, och på så vis bidra till andliga institutioners verksamhet. När kvinnor gick i kloster skänktes egendom med dem vid inträdet. Såväl unga, ogifta kvinnor som änkor kunde gå i kloster och i samband med det skänka en så kallad ingift.⁴⁴ I Sverige hade kvinnor förhållandevis stark rätt när det gällde egendom under medeltiden. Historikern Charlotte Cederbom framhåller att i Sverige kunde även gifta kvinnor inneha

⁴⁰ Clare A. Lees, Thelma S. Fenster & Jo Ann McNamara (red.), *Medieval masculinities: regarding men in the Middle Ages* (Minneapolis 1994) s. 4–6 och passim.

⁴¹ Catharine R. Stimpson, "Foreword", i Daniel Bornstein & Roberto Rusconi (red.), *Women and Religion in medieval and Renaissance Italy* (Chicago & London 1996) s. vii.

⁴² Jansen (2000).

⁴³ Se bidragen i: Penelope D. Johnson (red.), *Equal in Monastic Profession: Religious Women in Medieval France* (Chicago & London 1991). Jeanne d'Arc i Frankrike och Christina av Stommeln i Tyskland är två exempel på kvinnor av enklare social härkomst som med hjälp av religiösa upplevelser utövade inflytande på sin omgivning.

⁴⁴ Catharina Andersson, *Kloster och aristokrati: Nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt* (Göteborg 2006).

egendom. Den stora frågan var då snarare vem som bestämde över den.⁴⁵ Änkor hade större rättigheter när det gällde att bestämma över sin egendom. De inhämtade dock anhörigas samtycke om de till exempel ville donera tillgångar till kloster.⁴⁶ På ett mer övergripande plan kan man hävda att besuttna kvinnor kunde utöva makt på många sätt: genom egendomsöverföring, genom att styra över sina nära anhörigas liv, och genom att odla egna nätverk. Allt detta gällde många aristokratiska kvinnor, inte bara en portalgestalt som den heliga Birgitta.⁴⁷

Just kloster kunde vara attraktiva ställen för kvinnor när det gäller att skänka, testamentera eller träda in själva. De var välreglerade platser, där det skulle råda harmoni, och där umgänge skulle ske under kontrollerade former. Konflikter skulle inte finnas, och alla personliga behov av kläder och föda skulle tillgodoses på ett jämlikt sätt. Icke desto mindre vet vi, att det förekom konflikter och andra regelbrott inom klostren. Konflikterna kunde vara interna, mellan medlemmarna själva, eller externa, med människor i det omgivande samhället. Dessa konflikter är ofta svåra att komma åt, eftersom de bröt mot idealet. Eventuella problem skulle hållas internt och därför är källmaterialet om interna konflikter sparsamt. Om problemen var svåra, skulle överordnad makt träda in för att medla och försöka lösa konflikten.⁴⁸ I sådana fall hade ärendet blivit offentligt och avhandlades i brev och i annaler.

Abbedissan Ingegerd, makten och konflikten

Enligt den heliga Birgittas klosterregel skulle som sagt abbedissan ha en mycket stark ställning som överhuvud för hela klostret, vilket liknades vid den roll jungfru Maria haft. Vid sin sida hade abbedissan priorinnan, som skulle sköta den inre förvaltningen och vid behov vikariera för abbedissan. Hon ansvarade för disciplinen, hon skulle stödja de övriga systrarna i deras verksamheter och ansvara för läsningen vid bordet vid måltiderna. Alltså hade också priorinnan en självvårdande funktion.⁴⁹ Den initiala tanken var att de första abbedissorna skulle rekryteras bland kvinnor med erfarenhet.

Den beskrivningen passar bra på Katarina Ulvsdotter som hade levt i Riseberga kloster i unga år, och som sedan hade varit sin mors följeslagare och

⁴⁵ Charlotte Cederbom, *Married Women in Legal Practice: Agency and norm in the Swedish realm, 1350–1450* (Routledge 2020) s. 95.

⁴⁶ Cederbom (2020) s. 167.

⁴⁷ Barbara J. Harris, *English Aristocratic Women 1450–1550: Marriage and Family, Property and Careers* (Oxford 2002) s. 6–7 et passim.

⁴⁸ Wojtek Jezierski, *Total St Gall: Medieval monastery as a disciplinary institution* (Stockholm 2010). Se om tystnad Wojtek Jezierski, ”Verba volant, scripta manent. Limits of Speech, Power of Silence and Logic of Practice in some Monastic Conflicts of the High Middle Ages”, i Steven Vanderputten (red.), *Understanding monastic practices of oral communication (Western Europe, tenth–thirteenth centuries)* (Turnhout 2011). En konflikt i Riseberga kloster behandlas i Louise Berglund ”Abbedissans makt och omakt: Riseberga kloster 1462 och det medeltida samhället”, i Auður Magnúsdóttir, Henric Bagerius & Lars Hermanson (red.), *Det våras för medeltiden: vänbok till Thomas Lindkvist* (Göteborg 2014).

⁴⁹ Rajamaa (1992) s. 161–162.

medhjälpare i nära 25 år. Hon titulerades abbedissa i kungliga brev på 1370-talet. Till sin hjälp hade hon flera andra erfarna personer, inte minst sin bror, Birger Ulvsson, som också hade varit med modern i Rom och som av denna ansågs ha goda egenskaper. Han ansvarade för de praktiska arrangemangen när kungsgården började byggas om. Flera av klostrets första medlemmar hade även de varit den heliga Birgittas följeslagare utomlands. En sådan man var magister Peter Olavsson från Skänninge, som hade varit den heliga Birgittas biktfar från slutet av 1340-talet och som var en helt central person i hennes utbildning och verk. Efter hennes död 1373 reste han till Vadstena och fungerade som klostrets förste generalkonfessor till sin död 1378. Dessutom anslöt Birgittas följeslagare Magnus Petersson och hennes mångåriga kaplan Gudmar Fredriksson till Vadstena.⁵⁰

Ingegerd Knutsdotter var ju betydligt yngre än dessa personer och hade vuxit upp vid det norska hovet, tillsammans med drottning Margareta. Hon hade dock inte erfarenhet av att leva i ett kloster, och inte heller av att administrera ett sådant. Påven Urban V hade bestämt att den första abbedissan skulle vara av lämplig ålder och hämtas från en annan orden, och att hon skulle undervisa de nya systrarna.⁵¹ År 1385 var Ingegerd ungefär 28 år gammal. Det är uppenbart att hon fick denna position på grund av sitt släktskap med ordens grundare.

Under åren som följde på klostrets invigning 1384 och Ingegerds antagande av abbedissans ämbete året efter, skedde mycket som var centralt för orden. Byggnadsarbetet fortsatte under många år och klosterkyrkan invigdes först 1430. Den heliga Birgittas kanonisationsprocess kröntes med framgång 1391 och hade krävt ett stort arbete. Dessutom började Ingegerds moster, Katarina Ulvsdotter, kringgärdas av helgonrykte. Katarinas kanonisationsprocess tog dock fart först på 1400-talet.⁵² Flera män verkade som generalkonfessor under dessa år och utfärdade brev i klosterärenden tillsammans med abbedissan.

Det fanns dock en del orsaker till oro. Den heliga Birgittas klosterregel, som hon fått i diktamen av Kristus vid 1340-talets mitt, var inte alls identisk med den version som stadfästes av påven Urban V 1370. Då var den heliga Birgitta ännu vid liv och uppvaktade personligen påven i ärendet. Brödernas främste företrädare fick benämningen prior, vilket signalerade en starkare ställning än positionen som generalkonfessor. I Birgittas regel var kvinnornas konvent helt överordnad ordensmännen, men i påvens bulla fanns två mer likvärdiga konvent, ett för kvinnor, ett för män. Efter Birgittas död kämpade Katarina Ulfsdotter hårt för att hennes mors ursprungliga klostervision skulle bli verklighet, och 1378 kröntes hennes arbete med framgång. Den dåvarande påven Urban VI utfärdade då en ny bulla, som var mycket mer lik regeln i Birgittas uppenbarelse. Dock fick männen en mer definierad roll i den regel som lades fast i denna bulla än i den ursprungliga uppenbarelsen.⁵³ Arbetet med att utforma livet i Vadstena kloster gick

⁵⁰ Fröjmark (1992) s. 31.

⁵¹ SDHK 9751, utfärdat av Urban V i Montefiascone 5 augusti 1370, ställt till ärkebiskopen i Uppsala och biskoparna i Strängnäs och Växjö.

⁵² Fröjmark (1992) s. 144.

⁵³ Cnatingius (1962) s. 14–25.

dock vidare. Året därpå, 1379, fick Katarina Ulvsdotter tillstånd att, tillsammans med fyra andra kvinnor, besöka nunnekloster av olika ordnar och informera sig om hur livet levdes där.⁵⁴ Prior Petrus av Alvastra utarbetade sedermera tillägg till ordens regler. I hans tillägg talades också om två konvent.

Att det fanns en konflikt om maktfördelningen i Vadstena kloster blev tydligt den 29 mars 1399, då påven Bonifatius IX utfärdade en bulla, där han medgav undantag från den regel som slagits fast av hans företrädare 1378. Nu skulle klostren inom Birgittinorden underställas påvens jurisdiktion, inte biskopens inom vilkens stift klostret låg. De högsta ämbetsinnehavarna i klostret benämndes prior och abbedissa och brödrakonventet nämndes före systrakonventet. Det signalerade en betydligt starkare position för männen än vad som avsetts i den heliga Birgittas ursprungliga regel.⁵⁵

Påvens bulla fick abbedissan Ingegerd att samla sig till motangrepp. Hösten 1400 hölls ett stort nordiskt rådsmöte i Vadstena och då besökte drottning Margareta klostret tillsammans med sin adoptivson, kung Erik av Pommern. Enligt notisen i Vadstenadiariet, som beskriver händelsen, löstes tvisten mellan abbedissan och bröderna vid detta tillfälle, men den återupptogs snart.⁵⁶ Året därpå föreföll abbedissan ha avgått med segern, eftersom nya bullor från påven utgjorde en helomvändning i centrala frågor. I den första bullan, från april 1401, bestämdes att brödernas överhuvud inte fick benämnas prior, och i nästa bulla från juni samma år nämndes abbedissan och systrarna först, därefter bröderna, och brödernas överhuvud benämndes generalkonfessor. Alla, såväl bröder som systrar, skulle lyda abbedissan. Dessutom skulle klostret lyda under stiftsbiskopen, så som det var tänkt från början.⁵⁷

I december 1401 gjorde abbedissan Ingegerd bruk av sin nu bekräftade auktoritet och tillsatte en ny generalkonfessor, Erik Johansson, som de andra medlemmarna i klostret endast kunde säga ja eller nej till.⁵⁸ Abbedissan utövade därefter sin auktoritet fullt ut, men utfärdade brev tillsammans med den nye generalkonfessorn. Föga överraskande var frågan om vem som kunde utse sändebud till kurian en viktig fråga. Under krisens inledning hade abbedissan haft ett huvudsakligt ombud, den birgittinske brodern Lucas Jacobi, men bröderna hade haft egna sändebud. Frågan om vem som hade rätt att utse ombud kan ha diskuterats på det stora rådsmötet i Vadstena 1400, menar Tore Nyberg.⁵⁹

Enligt Hans Cnattingius blev broder Lucas Jacobi dock så småningom mer av en belastning för abbedissan, än en tillgång. Lucas Jacobi, som ursprungligen kom från Spanien, hade kommit till Vadstena i början av 1390-talet och blivit broder där. Efter en del förvecklingar hade han vigts till präst i Rom, när han var

⁵⁴ SDHK 11556, 1379-12-18, utfärdat av påven Urban VI i Rom.

⁵⁵ SDHK 15082, 1399-03-29, utfärdat i Rom av påven Bonifacius IX.

⁵⁶ *Diarium Vadstenense*, 110:5.

⁵⁷ SDHK 15618, 1401-04-24, utfärdat i Rom av påven Bonifatius IX; SDHK 15635, 1401-06-02, utfärdat i Rom av påven Bonifatius IX.

⁵⁸ Nyberg (1991) s. 258–259

⁵⁹ Nyberg (1991) s. 256.

där för att företräda birgittinerna. Hans medresenär till Rom var Magnus Petersson (Tre liljor), som hade varit generalkonfessor från 1384 och som dessutom var en av de första bröderna i Vadstena, och som hade känt den heliga Birgitta i Rom. Senare kom dock Lucas Jacobi att handla ensam, vad det verkar. Magnus Petersson hade gått bort 1396. Lucas Jacobi utverkade att en ny befattning skulle införas, en visitator, men han lyckades därtill få påven att utse honom till konsekvator för hela orden.⁶⁰ Inget av detta hade stöd i den heliga Birgittas klostertanke eller i den bulla från 1378, som innehöll den huvudsakliga regeln för birgittinerna.

För abbedissan var processen dock till en början en framgång, vilket märktes i ett intyg, utfärdat i september 1401. Där omnämndes Lucas Jacobi som prokurator åt henne, och han hade en ställföreträdare i Rom som representerade abbedissan, systrarna och konventen.⁶¹ Sätillvida bekräftades abbedissans ställning som överhuvud i klostret. Därefter, under samma månad, utfärdades tre bevarade brev i vilka abbedissan och brödernas främste företrädare, generalkonfessorn, agerade gemensamt.⁶² Abbedissan utövade sin makt tämligen oinskränkt under en stor del av 1402. I maj 1402 gav hon Lucas Jacobi fullmakt att vara ombud i alla ekonomiska, praktiska och administrativa ärenden rörande klostrets försörjning, i alla detaljer som inköp av mat och vin, och i ett brev utfärdat i augusti samma år avsatte hon den prokurator som Vadstena klosters generalkonfessor utsett.⁶³

Den nya maktordningen tilltalade dock inte Vadstena klosters övriga medlemmar. Den 3 november 1402 skrev påven Bonifatius IX till biskopen i Strängnäs och bad honom rannsaka i allvarliga anklagelser som hade riktats mot abbedissan Ingegerd. Enligt brevet handlade han i sin tur för sina "...kära söner, bröderna..." i Vadstena klosters sida i denna sak. Abbedissan sades ha förskingrat klostrets egendom, vanstyrt klostret, brutit mot nämnda klosters regler och fört klostret närmast till randen av kollaps. Brevet återopade biskopens broderliga band till bröderna och bad honom tillse att abbedissan Ingegerd avsattes.⁶⁴

I december 1402 följde ett nytt, utförligt brev som utfärdats i Vadstena kloster för att sändas till påven. Nu fanns det en ställföreträdande abbedissa, Kristina Staffansdotter, och bakom sig hade hon konfessorn, 38 av systrarna, och samtliga bröder. Där riktades även anklagelser mot Linköpings biskop Knut Bosson, som hade försvarat abbedissan Ingegerd, och mot hennes ombud Lucas Jacobi.⁶⁵ Det var ett allvarligt angrepp mot den nu i praktiken avsatta abbedissan och hennes krets.

⁶⁰ SDHK 15636, 1401-06-02, utfärdat av påven Bonifatius IX i Rom.

⁶¹ SDHK 15685, 1 september 1401, utfärdat i Florens. Formuleringen lyder: "...domina Ingegerdis abbatissa monasterij Sanctarum Marie et Birgitte in Watzstenis cum consensu et et beneplacito sororum et conuentus monasterij..."

⁶² SDHK 15689, 15690, 15692, 15–25 september 1401.

⁶³ SDHK 15855, 15907.

⁶⁴ SDHK 15952, 3 november 1402, utfärdat i Rom.

⁶⁵ Norborg (1958) s. 272. Knut Bosson (Natt och Dag) var son till riksrådet och Albrektsanhängaren Bo Bosson, som var en av dem som beseglat rådets begäran till påven 1382 att få Birgitta helgonförklarad. Elgenstierna 1925–36, band V s. 387. Skrivarna av brevet kallar Knut Bosson Ingegerds *consanguineus*, blodssläkting. Släktskapet var på Birgittas sida. Höjer (1905) s. 150.

I Vadstena klostrets diarium noterades upplösningen av konflikten: Linköpings biskop Knut invigde två nya systrar den 2 februari 1403, varav en var syster till generalkonfessorn, och två dagar senare avsade sig Ingegerd Knutsdotter sitt abbedisseämbete. Dagen därpå invigdes en syster Gerdeka Hartlevsdotter Bolk till ny abbedissa.⁶⁶ Därmed var konflikten i praktiken löst. Som dotter till en borgare från Skänninge, Hartlev Bolk, tillhörde den nya abbedissan inte samma höga aristokratiska samhällsklass som den avsatta abbedissan Ingegerd. Hennes familj var dock sedan länge trofasta anhängare till den heliga Birgitta och hennes orden.

Konfliktens möjliga rötter

Flera förklaringar till konflikten har anförts i litteraturen. Hans Cnattingius lägger stort fokus på Lucas Jacobi och hans efter hand allt mer djärva och självsvåldiga agerande. Abbedissan som eget subjekt är inte framträdande i hans analys. En fråga som infinner sig är, hur stor kontroll hon egentligen hade över sitt ombud i Rom kring 1400. I ett läge där hon uppenbarligen hade underminerats vid kurian, och där dessutom själva Birgittinordens regler hade utsatts för kraftiga omtolkningar till brödernas fördel, var det förmodligen mycket olyckligt att hennes ombud inte nöjde sig med att försvara regeln, utan själv genomförde tillägg som stärkte den egna positionen på hela klostrets bekostnad.

En annan förklaring som framförts rör klostrets ekonomi. Vid den här tiden hade drottning Margareta just genomfört sin reduktion, vilken inleddes 1396. Drottningens avsikt var att återta sådant gods till kronan, som hade skänkts efter Albrekts av Mecklenburg maktövertagande 1363. Ett av kraven var att man skulle pröva, om Vadstena kungsgård med underlydande gods verkligen hade skänkts på ett korrekt sätt. De som dömde i räfsten beslutade dock att Magnus Erikssons och drottning Blankas testamentariska gåva skulle stå fast.⁶⁷ Lars-Arne Norborg hävdar, att kapitlet och kanikförbundet i Linköping samarbetade med bröderna i Vadstena i denna sak. De var överens om att fast motstånd måste bjudas mot räfsten.⁶⁸ Två nära släktingar till den heliga Birgitta fanns med bland de domhavande: Sten och Ture Bengtssöner (Bielke), söner till Birgittas systerdotter.⁶⁹ Misstroendet mot stiftsbiskopen i Linköping kunde även ha sin grund i att abbedissan Ingegerd tidigare stöttat linköpingsbiskopen. Vadstena kloster hade genom Ingegerds försorg bistått biskop Knut med stora lån, som han hos dem och andra tog för att snabbt

⁶⁶ DV 121, s. 85–87.

⁶⁷ Rosén (1950) s. 169–193, om Linköpings stift s. 204–206. Reduktionsbeslutet finns i Nyköpings recess från den 20 september 1396. Den utfärdades av Eriks svenska rådsrets, drottning Margareta och en stor samling stormän.

⁶⁸ Norborg (1956) s. 65.

⁶⁹ Se DV 50:4, 103:3–4. Rosén (1950) s. 211–214.

kunna betala en skuld till påven och kardinalerna, som Linköpings stift haft sedan länge. Troligen fick klostret aldrig tillbaka de utlånade medlen.⁷⁰

I min analys har jag velat lyfta fram en annan förklaring, som fokuserar abbedissan Ingegerds personliga belägenhet i klostret. När hon trädde in i klostret var hon ung men hade en stor krets av släkt och vänner omkring sig. Hennes moster och morbror var intensivt engagerade i att bygga upp det nya klostret och att övervaka klosterregeln. Ytterligare en moster, Cecilia, stöttade henne som sigillant och levde senare i klostret fram till sin död, vilken inträffade just 1399. Flera andra medlemmar i klostret hade känt hennes mor och stod på så vis hennes familj nära. Dessutom var hon sedan barndomen vän med drottning Margareta, och hon hade ett gott samarbete med Linköpings stifts biskop. De utsattes dock själva för kritik i samband med den förstnämndas räfst. Under det kritiska året 1399 dog dessutom klostrets första priorinna, Kristina Nilsdotter. Enligt hennes nekrolog i Vadstenadiariet undervisade hon troget systrarna och "...övervakade regeln med all sin energiska uppmärksamhet; och hon förmådde kraftfullt de andra systrarna att göra detsamma."⁷¹ Det är mycket möjligt att abbedissan hade stöd i denna energiska priorinna.

Kampen kring abbedissan Ingegerd kan ses som ett misstroende riktat mot henne personligen, men även som en indikation på att den heliga Birgittas vision inte fungerade i praktiken. Enligt det birgittinska idealet skulle abbedissan härskas som en drottning över såväl kvinnor som män. Det var en hyllning till den heliga kvinnan, representerad av jungfru Maria men även hennes mor Anna, och den karaktären av kvinnohyllning stärktes då den heliga Birgitta själv kanoniserades 1391. En process för att kanonisera Birgittas dotter Katarina drevs också, och hon saligförklarades av påven 1484. Hade det inte varit för att reformationen kom emellan, hade kanske även hon kanoniserats. Kvinnans starka ställning som ideal och auktoritet återspeglades även i Vadstenabrödernas predikan, där den heliga Birgittas Uppenbarelser var framträdande som auktoritet.⁷²

Det var dock så, att bröderna i Vadstena kloster och inom birgittinorden var starka, välutbildade och mindre bundna av klausur. Även om kvinnorna kunde upprätthålla kontakter med omvärlden, hade männen ett betydligt starkare praktiskt handlingsutrymme. I den heliga Birgittas ursprungliga plan var brödernas position vagt beskriven, och det kan vara en förklaring till att det senare uppstod utrymme för omtolkningar angående brödrakonventets ställning och bruket av en titel som prior. Det manliga konventet sökte en tydligare form. Därtill föreföll inte abbedissans eget nätverk, där drottning Margareta ingick, ha kunnat skydda henne mot angrepp, eftersom kyrkans egen organisation kunde mobiliseras mot henne.

Efter att abbedissan Ingegerd hade avsatts inträffade ett postludium. Drottningen kom nämligen på besök till klostret i februari 1403. Delar av den notis som

⁷⁰ Schück (1959) s. 324–325.

⁷¹ DV 104:2-3. Kristina Nilsdotter var priorinna 1384–1399 (enligt Rajamaa (1992) s. 257). Hon dog 5/9 1399.

⁷² Stefan Borgehammar & Roger Andersson, "The Preaching of the Birgittine Friars at Vadstena abbey (ca. 1380–1515)", *Révue Mabillon*, Jan. (1997) s. 232–233.

beskriver besöket i Vadstenadiariet har skurits bort ur handskriften, och kan alltså inte läsas. Frågan är förstås vad som stod där. I den text som följer efter det utskurna bladet framgår, att drottning Margareta varit med om något särskilt – kanske en ceremoni? – i klostret, möjligen i klosterkyrkan. Texten fortsätter: ”Vidare, då allt detta skett på så sätt, sade till sist drottningen fru Margareta i förtroende, när hon talade informellt med bröderna i deras samtalsrum...”, vilket visar att drottningen hade fått tillträde till ett rum där inga kvinnor i normalfallet vistades. Det står ingenting om ett besök hos systrarna. I en drömsyn hade drottningen sett en gråklädd mycket ärofull fru, som hade sagt till en annan: ”Älska bröderna i Vadstena och du skall frälsas från alla dessa faror!”.⁷³ Över julhelgen samma år besökte drottningen Vadstena, stannade över trettonhelgen, och bad om broderskapsbrev och att få bli syster *ab extra* i klostret.⁷⁴ Även här visade hon uppenbar respekt för bröderna och deras auktoritet.

När Ingegerd Knutsdotter hade avsatts levde hon tillbakadraget i klostret under resten av sitt liv. Hon dog i september 1412, en månad före drottning Margareta. I den vackra nekrologen i diariet prisades hon för sinandel. Efter sin tid som abbedissa hade hon levt ”...i godhet och ödmjukhet och tjänade Gud med hela sitt hjärta.”⁷⁵

⁷³ DV 120, s. 85.

⁷⁴ DV 123, s. 87.

⁷⁵ DV 215:4.